

Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Μαρία Πενταράκη*

Περίληψη

Σκοπός αυτής της δημοσίευσης είναι να παρουσιάσει με στοιχεία έρευνας το κοινωνικό πρόβλημα της κακοποίησης γυναικών από τους συντρόφους τους ως μια από τις παραμέτρους που μπορεί να συμβάλει στην ανεργία των γυναικών. Η συσχέτιση της συντροφικής βίας που ασκείται ενάντια στις γυναίκες με το καθεστώς της ανεργίας τους διερευνάται σε δείγμα 80 ανέργων αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Γυναικεία ανεργία

Η γυναικεία ανεργία τις τελευταίες δεκαετίες, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, έχει αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης και ανάλυσης σε πλήθος ερευνών. Η οικογενειακή κατάσταση, η γονιμότητα, οι διακρίσεις στην αγορά εργασίας και οι σχέσεις των δύο φύλων είναι κάποιες από τις θεματικές γύρω από τις οποίες περιστρέφεται το θέμα της ανεργίας. Η σχετικά περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας υποδηλώνει ότι εξακολουθούν να υπάρχουν πολλοί φραγμοί, με αποτέλεσμα μεγάλο ποσοστό γυναικών είτε να είναι αποκλεισμένο είτε να μην έχει πρόσβαση στην απασχόληση με ίσους όρους με τους άντρες. Στα πλαίσια μιας βιβλιογραφικής επισκόπησης διαπιστώνουμε ότι οι περισσότερες αναφορές στο θέμα της γυναικείας ανεργίας αναλύουν την οικονομική διάσταση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας (Χλέτσος, 1988, Πετρινιώτη, 1989) παρουσιάζοντας τα οικονομικά μεγέθη της γυναικείας ανεργίας. Σύμφωνα μ' αυτά, καθ' όλη τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στην Ελλάδα, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ήταν υπερδιπλάσιο του αντίστοιχου των ανδρών και το 2001 φθάνει το 15,4% του γυναικείου εργατικού δυναμικού (από τα υψηλότερα στην Ε.Ε). Τα επίσημα στοιχεία από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ δείχνουν ότι το 2000, ενώ το γυναικείο εργατικό δυναμικό αποτελεί το 40,5% του συνόλου, οι γυναίκες αποτελούν το 60,6% του συνόλου των ανέργων και το 65,3% των ανέργων μακράς διάρκειας. Τα ποσοστά της γυναικείας ανεργίας είναι διπλάσια της ανδρικής σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (με εξαίρεση την κατηγορία ατόμων που δεν έχουν πάει καθόλου σχολείο, όπου η διαφορά στα ποσοστά

* Επιστημονική συνεργάτιδα, τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, τομέας Κοινωνικής Εργασίας: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

είναι χαμηλότερη) (Κετσετσοπούλου, Μ. Συμεωνίδου, Χ. 2002: 138). Η γυναικεία παρουσία στην ελληνική αγορά εργασίας εξακολουθεί να υπολείπεται σημαντικά, τόσο της συμμετοχής των ανδρών, όσο και της αντίστοιχης γυναικείας συμμετοχής στις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. Ενδεικτικό είναι ότι το 2000 οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία του πληθυσμού ηλικίας 15-64 ετών, αλλά αποτελούν το 40,6% του γυναικείου εργατικού δυναμικού και η αντιπροσώπευσή τους στο σύνολο των απασχολούμενων εμφανίζεται ακόμα χαμηλότερη (38%) (Κετσετσοπούλου, Μ. 2002: 125).

Εκτός όμως από τις μελέτες που εντοπίζουν τα οικονομικά μεγέθη της ανεργίας, έχουν πραγματοποιηθεί και κάποιες εμπειρικές μελέτες που έδωσαν έμφαση στη διερεύνηση τόσο των ενδογενών παραγόντων που επιδρούν στο μέγεθος της γυναικείας ανεργίας, όπως τα ατομικά χαρακτηριστικά (επίπεδο εκπαίδευσης, βαθμός εξειδίκευσης, κοινωνική προέλευση, κ.λπ.), όσο και των εξωγενών, όπως, οι συνθήκες της αγοράς εργασίας (οικονομική κατάσταση, επαγγελματικός διαχωρισμός ανά φύλο, μισθολογικές διακρίσεις), τα οικογενειακά βάρη των γυναικών (αριθμός και ηλικία παιδιών), οι νοοτροπίες, οι αντιλήψεις και τα στερεότυπα που επικρατούν σε μια δεδομένη κοινωνία, (παραδοσιακή κατανομή των ρόλων σύμφωνα με το φύλο) κ.α. (Μαράτου-Αλιπράντη, 1995, Δέδε, Ι., 1995, Συμεωνίδου, Χ., 1994).

Διάφορες μελέτες έχουν εντοπίσει την οικογενειακή κατάσταση ως ένα παράγοντα που επιδρά σημαντικά στη συμμετοχή των γυναικών στην ανεργία (Κωστάκη, Ιωακείμoglou 1997) και εμφανίζει ακόμα έντονη αλληλεπίδραση με το φύλο. Η οικογενειακή κατάσταση επιδρά προς διαφορετική κατεύθυνση και με διαφορετική έκταση σε άνδρες και σε γυναίκες. Η γαμплиότητα π.χ. επιδρά αντίστροφα στα δύο φύλα αυξάνοντας τη μακροχρόνια ανεργία στις γυναίκες και μειώνοντάς την στους άνδρες. Αναφέρω, χαρακτηριστικά, τη μεγαλύτερη έρευνα που διεξάχθηκε σε τυχαίο δείγμα στην Ελλάδα με τίτλο «Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας των γυναικών στην Ελλάδα», που έγινε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών το 1983-1985 σε τυχαίο διαστρωματωμένο δείγμα 6534 γυναικών, με υπεύθυνη τη Χ. Συμεωνίδου (1994), στην οποία εντοπίστηκαν απιακές σχέσεις μεταξύ γονιμότητας και γυναικείας απασχόλησης. Με βάση τα πορίσματα αυτής της έρευνας παρατηρήθηκε ότι ένα υψηλό ποσοστό γυναικών (23%), για τις οποίες ήταν δυνατόν να καταρτιστεί ιστορικό εργασίας, δεν είχαν εργαστεί ποτέ. Από τις γυναίκες που είχαν εργαστεί (4.887 γυναίκες), το 55% είτε εργάζονταν συνέχεια, χωρίς διακοπή πριν και μετά το γάμο, είτε σταμάτησαν την εργασία τους κάποια στιγμή και δεν την συνέχισαν ποτέ. Από τις 1645 γυναίκες που σταμάτησαν να εργάζονται και δεν επανήλθαν στο εργατικό δυναμικό, το 75% σταμάτησε είτε την εποχή του γάμου είτε με τη γέννηση του πρώτου παιδιού. Ο γάμος και η γέννηση του πρώτου παιδιού σε κάποιες γυναίκες φαίνεται ότι παίζουν αποφασιστικό ρόλο στη γυναικεία απασχόληση, ενώ σε άλλες όχι.

Συντροφική βία

Πλήθος ερευνητικών πορισμάτων από τη διεθνή και την ελληνική βιβλιογραφία πιστοποιούν ότι η συντροφική βία ενάντια στις γυναίκες είναι ένα έντονο κοινωνικό πρόβλημα με τεράστιες διαστάσεις (Αρτινοπούλου, 2003, Πενταράκη, 2003, Χατζηφωτίου 1998, Dobash και Dobash, 1979, 1992, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2000, The Daily Statistics Canada, 1993).

Ενδεικτικά αναφέρεται μια Πανευρωπαϊκή έρευνα που διεξάχθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2000) και αφορούσε την έκταση του φαινομένου της κακοποίησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία κατέγραψε ότι η 1 στις 4 γυναίκες υφίσταται κακοποίηση.

Επίσης, σύμφωνα με την «Violence Against Women Survey», μια εθνικής εμβέλειας θυματολογική έρευνα, η οποία έλαβε χώρα στον Καναδά το 1993 (The Daily Statistics Canada, 1993), η μία στις έξι παντρεμένες γυναίκες έχει υποστεί κακοποίηση από το σύζυγό της και η μία στις δύο γυναίκες έχει υποστεί τουλάχιστον ένα περιστατικό άσκησης βίας από την ηλικία των δεκαέξι ετών. Σύμφωνα με μία άλλη εθνικής εμβέλειας θυματολογική έρευνα η οποία έλαβε χώρα στις Η.Π.Α., η 1 στις 10 γυναίκες κακοποιείται κάθε χρόνο (Straus, 1977). Η Evanson διερευνώντας τις μονογονεϊκές οικογένειες με αρχηγούς γυναίκες στην Ιρλανδία διαπίστωσε ότι 56% των γυναικών ήταν κακοποιημένες κατά τον έγγαμο βίο τους (Evanson, 1982).

Στην Ελλάδα σύμφωνα με τα αποτελέσματα της πρώτης έρευνας εθνικής κλίμακας για την ενδοοικογενειακή βία, που έγινε σε πανελλαδικό δείγμα 1.200 γυναικών και πραγματοποιήθηκε από το Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.) σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, εντοπίστηκε ότι το 3,6% του δείγματος έχει υποστεί σωματική βία, 56% ψυχολογική και λεκτική βία και το 3,5% έχει βιώσει τουλάχιστον ένα περιστατικό σεξουαλικής κακοποίησης στη ζωή του (Αρτινοπούλου, 2003). Επίσης, σύμφωνα με μια έρευνα του τομέα Επιδημιολογίας και Βιοστατιστικής της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας της Ελλάδας, το 20% των γυναικών που μεταφέρονται στα επείγοντα των νοσοκομείων είναι εξαιτίας κακοποίησης (Πενταράκη, Μ., Ρουμπάνη, Ν., 1997). Η κλήση για παροχή προστασίας από κακοποίηση αποτελεί ένα από τα πιο συνηθισμένα τηλεφωνήματα που δέχονται τα αστυνομικά τμήματα σύμφωνα με εμπειρίες που έχουν μεταφερθεί στη συγγραφέα κατά τη διάρκεια σεμιναρίων επιμόρφωσης αστυνομικών σε θέματα συντροφικής βίας.

Η συντροφική βία κατά των γυναικών, όπως και η γυναικεία ανεργία, είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα που συνδέεται άμεσα με την κατώτερη κοινωνικό-οικονομική θέση των γυναικών στην ευρύτερη κοινωνία. Η βία που ασκούν οι άντρες απέναντι στις συντρόφους τους πηγάζει από τις κοινωνικά κατασκευασμένες αντιλήψεις που αφορούν τις κοινωνικές ταυτότητες των δύο φύλων.

Η συνειδηση στους περισσότερους άντρες ότι επιβάλλεται να αναπτύξουν τον δυναμισμό του φύλου τους, ακόμα και μέσα από την επιθετικότητα και την άσκηση βίας, βρίσκει θύματα τις κοινωνικά αδύναμες ομάδες: γυναίκες, παιδιά, τρίτη ηλικία, μετανάστριες (Πενταράκη, Μ., 1997). Η σιγουριά της μη απάντησης στη βία τους, η κοινωνική ανοχή, η απουσία θεσμών προστασίας των θυμάτων, η απουσία συχνά ποινικής δίωξης των δραστών, μαζί με τη βεβαιότητα ότι γενικά αδυνατούν οι γυναίκες να ανταποδώσουν τον ξυλοδαρμό, ή να αμυνθούν επιτιθέμενες, δίνουν το δικαίωμα στους άντρες να θεωρούν τους εαυτούς τους εξαρχής ισχυρούς και απόλυτους διαχειριστές αυτής της εξουσίας. Η συνειδηση της απόλυτης κυριαρχίας πάνω στον αδύναμο, δημιουργεί σχέση εξουσιαστί-εξουσιαζόμενου. Η μη πλήρης αποδοχή του ρόλου τους από τις γυναίκες-θύματα προκαλεί την αμφισβήτηση στον θύτη-άντρα, ο οποίος απαντάει με συνεχή κακοποίηση. Με άλλα λόγια ο άντρας που κακοποιεί έχει υπερβολικές, εξαιρετικά αυστηρές και απόλυτες αντιλήψεις όσον αφορά τους ρόλους των δύο φύλων. Απόρροια αυτής της αυταρχικής και σεξιστικής αντίληψης είναι η ανάπτυξη μη ρεαλιστικών και σεξιστικών απαιτητικών προσδοκιών, οι οποίες προκαλούν συμπεριφορές εξουσιαστικές όταν θεωρεί ότι η σύντροφός του έχει παραβιάσει τις προσδοκίες/απαιτήσεις του που στηρίζονται στον κοινωνικά κατώτερο καθορισμένο ρόλο της. Μία από αυτές έχει να κάνει με την πεποίθηση ότι εκείνος μπορεί να αποφασίζει για το εάν η σύντροφός του θα εργάζεται ή όχι (Πενταράκη, Μ., 1997).

Συντροφική βία και απασχόληση

Επαγγελματίες που εργάζονται με γυναίκες που υφίστανται κακοποίηση γνωρίζουν πολύ καλά τους τρόπους με τους οποίους οι δράστες της βίας προσπαθούν να σαμποτάρουν την οικονομική ανεξαρτησία των συντρόφων τους. Οι τρόποι που χρησιμοποιούνται από τους δράστες περιλαμβάνουν ένα φάσμα συμπεριφορών και στάσεων που συνιστούν την οικονομική μορφή της κακοποίησης. Η οικονομική μορφή κακοποίησης εμπεριέχει τον οικονομικό έλεγχο και περιορισμό που ασκεί ο δράστης της κακοποίησης στο θύμα της κακοποίησης, ανεξάρτητα από το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας ή το ατομικό του θύματος (Pence, E. Paymar, M. 1993, Shepard, M., Pence, E. 1988).

Η οικονομική μορφή κακοποίησης στοχεύει στο να γίνει η γυναίκα οικονομικά εξαρτημένη από τον άντρα ώστε να γίνει ακόμα πιο ευάλωτη στην κακοποίηση, να παγιδευτεί περισσότερο στη σχέση και να μην μπορεί να βρει διεξόδους. Παραδείγματα: Την εμποδίζει να βρει ή να κρατήσει μια θέση εργασίας, την εμποδίζει να τελειώσει τις σπουδές της. Προσπαθεί να την εμποδίσει από το να παρακολουθήσει σεμινάρια κατάρτισης. Πηγαίνει στο χώρο εργασίας της συντρόφου του και της δημιουργεί προβλήματα. Την αναγκάζει να του δίνει αναφορά για το που και πώς ξοδεύει τα χρήματά της, την αναγκάζει να του δίνει τον μισθό της, την αναγκάζει να παρακαλεί για χρήματα για τις ανάγκες του σπιτιού, παίρνει δάνειο στο όνομά της, χρεώνει την πιστωτική της κάρτα με δικά του έξοδα, την αναγκάζει να μεταβιβάσει στο όνομά του την περιουσία της, ως αρραβωνιασμένοι απαιτεί προίκα, κ.ά. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας των Riger, et al. (Riger, Ahrens, Blickenstaff, & Camacho, 1998) οι γυναίκες που φιλοξενούνται σε ξενώνες κακοποιημένων γυναικών δηλώνουν ότι οι δράστες όχι μόνο δεν στήριζαν την απασχόλησή τους, αλλά και προσπαθούσαν να τις παρεμποδίσουν από το να εργαστούν.

Στην Ελλάδα, από τις μόνες έρευνες που διερεύνησαν τη στάση του συζύγου είναι αυτή που υλοποιήθηκε από την Χ. Συμεωνίδου (1990) και εξέτασε τη μεταβλητή του βέτο του συζύγου στην απασχόληση μιας παντρεμένης γυναίκας, βρίσκοντας ότι αυτό αποτελεί έναν παράγοντα που επηρεάζει την απασχόληση της γυναίκας.

Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει ένα πλήθος ερευνών (Pearson, J., Thoennes, N. & Griswold, E. A. 1999, Riger, Ahrens, Blickenstaff, & Camacho, 1998, Shepard, M., Pence, E. 1988, Murphy, P.A. 1993) που έχουν δείξει ότι η μία στις τρεις ή η μία στις τέσσερις γυναίκες που έχει κακοποιηθεί, εξαναγκάστηκε σε κάποια φάση της ενήλικης ζωής της να περιοριστεί στο σπίτι εξαιτίας της βίας και των απειλών που δεχόταν από τον άνδρα της. Ακόμα, μία στις τρεις γυναίκες που έχει κακοποιηθεί, αναφέρει ότι η άρνηση του συντρόφου της να της επιτρέψει να εργαστεί αποτέλεσε καθοριστικό εμπόδιο στη μετέπειτα επαγγελματική της πορεία. Επίσης, η πλειοψηφία των ερωτηθεισών που συμμετείχαν στις παραπάνω έρευνες αναφέρει ότι έχει αντιμετωπίσει κάποια άμεση μορφή εργασιακής παρεμπόδισης εξαιτίας της βίας. Περαιτέρω, με βάση τις παραπάνω έρευνες οι άμεσες συνέπειες της άσκησης συντροφικής βίας που έχουν καταγραφεί αφορούν τις εξής συμπεριφορές:

- Εξαναγκασμός σε παραίτηση. Πολλοί άντρες που κακοποιούν τη σύντροφό τους, χρησιμοποιούν διάφορα μέσα εξαναγκασμού για να τις αναγκάσουν σε παραίτηση ή απόλυση. Ανάμεσα σε αυτά συμπεριλαμβάνονται:
 - πολλαπλές παρενοχλήσεις στο χώρο της απασχόλησης, απανωτά τηλέφωνα ή ανεπιθύμητες επισκέψεις
 - συχνές αδικαιολόγητες απουσίες από το χώρο της εργασίας που προκύπτουν είτε από

- άμεσες προσπάθειες εγκλεισμού μέσα στο σπίτι, π.χ. βίαιος εγκλεισμός στο σπίτι, είτε από έμμεσες προσπάθειες, για παράδειγμα εξαναγκασμός της γυναίκας να ξενυχτάει
- παντελής άρνηση του δράστη να αναλάβει μέρος της φροντίδας του σπιτιού και των λοιπών οικογενειακών υποχρεώσεων
 - ☐ εξαναγκασμός σε «εθελουσία» έξοδο από την εργασία
 - ☐ εξαναγκασμός σε πρόωρη συνταξιοδότηση
 - ☐ απαγόρευση της συμμετοχής της σε σεμινάρια επιμόρφωσης που θα συντελέσουν στην προαγωγή της
 - ☐ απαγόρευση να πάρει το πτυχίο της ή να κάνει μεταπτυχιακά
 - ☐ άμεση απαγόρευση στη γυναίκα να εργαστεί παντελώς ή να εργαστεί σε συγκεκριμένους χώρους
 - ☐ έμμεση υπονόμευση του δικαιώματος της γυναίκας να εργαστεί, η οποία προκύπτει από διάφορες πρακτικές που χρησιμοποιεί ο σύντροφός της όπως:
 - αμφισβήτηση των δυνατοτήτων της να τα καταφέρει, προδικάζοντας την αποτυχία σε κάποια συγκεκριμένη θέση
 - εστίαση στα αρνητικά κάποιας υποψήφιας θέσης (χαμηλός μισθός, πιθανότητα εκμετάλλευσης, μακρινή απόσταση, «όλοι οι συνάδελφοι είναι άντρες - τι θα λένε για σένα», «θα κουράζεσαι υπερβολικά», «σιγά τη δουλειά που θα κάνεις»- είναι κάποια από αυτά που χρησιμοποιεί ο σύντροφος που κακοποιεί)
 - υπενθύμιση και επιβολή του ρόλου της ως μητέρα («πρωταρχική σου υποχρέωση είναι τα παιδιά», «τα παιδιά τώρα σε έχουν ανάγκη», «πώς θα τα καταφέρνεις με το σπίτι και τα παιδιά»-«εγώ να ξέρεις δεν ανακατεύομαι με τα παιδιά», είναι κάποιες τακτικές που χρησιμοποιεί ο δράστης)

Μεθοδολογία έρευνας

Με βάση την προηγηθείσα βιβλιογραφική ανασκόπηση και τη γενικότερη προβληματική της έρευνας που σχεδιάσαμε, διαμορφώνονται οι εξής βασικές υποθέσεις:

- 1) η άσκηση συντροφικής βίας σε μια γυναίκα οδηγεί στην παρεμπόδισή της από την εργασία
- 2) η ανεργία σχετίζεται με την άσκηση συντροφικής βίας

Δείγμα - Δημογραφικά στοιχεία

Οι συμμετέχουσες στην έρευνα παρακολουθούσαν προγράμματα κατάρτισης του Ε.Π. "Καταπολέμηση του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας", (1999-2000) χρηματοδοτούμενα από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων που αφορούσαν άνεργες γυναίκες αρχηγούς μονογονεϊκών οικογενειών. Οι συμμετέχουσες καταρτιζόντουσαν σε προγράμματα καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας σε τρία κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης.

Το δείγμα της έρευνας περιέλαβε 80 άνεργες γυναίκες, ηλικίας 20 έως 54 ετών, οι οποίες ήταν οι κύριοι κηδεμόνες των παιδιών τους ηλικίας 3 ετών μέχρι 22 ετών. Ένα 5% των ερωτηθεισών ήταν κάτω των 25 ετών, ένα 85% ήταν από 35 ετών μέχρι 44, και ένα 10% ήταν άνω των 45 ετών. Το 90% των ερωτηθεισών ήταν γηγενείς Ελληνίδες και το 10% ήταν μετανάστριες ή παλιννοστούσες, γεννημένες στην Αλβανία ή σε χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Οι 79 από τις ερωτηθείσες ήταν λευκές και μία μαύρη Ελληνο-Αφρικάνα. Όσον

αφορά τα αίτια της μονογονεϊκότητάς τους, σε ένα 80% επήλθε εξαιτίας διαζυγίου, σε ένα 9% εξαιτίας χηρείας, ένα 5% βρίσκεται σε διάσταση και ένα 7,5% είναι άγαμες μητέρες. Τέλος, ένα 50% του δείγματος ζει με τους γονείς του, ένα 25% ζει σε ιδιόκτητο σπίτι, ενώ το 25% ζει σε ενοίκιο.

Διάρκεια Έρευνας

Τα στοιχεία συγκεντρώθηκαν κατά τη χρονική περίοδο 1999 έως 2000¹.

Ερωτηματολόγιο

Άνεργες γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών παρακολουθούσαν επιδοτούμενα προγράμματα κατάρτισης σε τρία εθνικής εμβέλειας Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης σε τρεις διαφορετικές πόλεις, στην Αθήνα, στην Καλαμάτα και στην Πάτρα. Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν ένα δομημένο ερωτηματολόγιο το οποίο συμπεριλάμβανε ανοικτού και κλειστού τύπου ερωτήσεις, αποκλειστικών ή πολλαπλών απαντήσεων, που αφορούσαν κυρίως την άσκηση συντροφικής (ενδο-οικογενειακής) βίας και τους παράγοντες διακοπής της εκπαιδευτικής και της επαγγελματικής πορείας των γυναικών.

Η συντροφική βία μετρήθηκε με τη χρήση 5 υποκλιμάκων που αφορούσαν τη σωματική βία, τις τακτικές ελέγχου και επιβολής σχετιζόμενες με την απασχόληση, τις εν γένει τακτικές επιβολής και ελέγχου, τις απειλές για τη σωματική ακεραιότητα και τις εξαναγκαστικές απειλές. Η έκταση της βίας που υπέστησαν μετρήθηκε μόνο στη σχέση τους με τον πατέρα του παιδιού τους.

Η *σωματική βία* στην παρούσα έρευνα προσδιορίστηκε με βάση μεταβλητές που συμπεριλαμβάνονται στην κλίμακα συγκρούσεων (Conflicts Tactics Scale), η οποία αναπτύχθηκε από τον Strauss το 1978 και αποτελεί μία από τις πιο συχνά χρησιμοποιούμενες κλίμακες για την καταγραφή της βίας. Από την κλίμακα αυτή χρησιμοποιήθηκαν οι εξής συμπεριφορές: χαστούκισμα, κλωτσιά, άρπαγμα, σπρώξιμο, χτύπημα με γροθιά, απόπειρα στραγγαλισμού, χτύπημα με αντικείμενο, απειλή με όπλο ή εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη ενάντια στην επιθυμία της γυναίκας.

Οι *τακτικές ελέγχου, επιβολής και εξουσίας* βασίστηκαν στην κλινική εμπειρία της γράφουσας. Η γράφουσα έχει πολύχρονη επαγγελματική, κινηματική και ακαδημαϊκή εμπειρία γύρω από το θέμα της βίας ενάντια στις γυναίκες, συνολικής διάρκειας δεκατριών ετών². Στο πλαίσιο αυτής της έρευνας, η εμπειρία της ερευνήτριας αποτέλεσε μία από τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για να διασαφηνιστούν ζητήματα καταγραφής και προσδιορισμού του φαινομένου της αντρικής βίας. Με βάση την παραπάνω εμπειρία χρησιμοποιήθηκαν δύο υποκλίμακες. Η μία αφορά τις τακτικές ελέγχου και επιβολής σχετιζόμενες με την απασχόληση οι οποίες προσδιορίστηκαν ως οι συμπεριφορές εκείνες τις οποίες ένας σύζυγος/συντροφος

1. Κατά το διάστημα αυτό η ερευνήτρια ήταν Προϊσταμένη του τμήματος Καταπολέμησης του Αποκλεισμού από την Αγορά Εργασίας σε ένα από τα μεγαλύτερα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης.

2. Πιο συγκεκριμένα, έχει εργαστεί σε ξενώνα κακοποιημένων γυναικών ως συνήγορος, καθώς και σε προγράμματα επιμόρφωσης, ενδυνάμωσης και επανένταξης κακοποιημένων γυναικών. Έχει εργαστεί με άντρες που κακοποιούσαν, καθώς και με παιδιά προερχόμενα από οικογένειες όπου η μητέρα υφίστατο βία. Παράλληλα, συμμετέχει ενεργά στο γυναικείο κίνημα με κύρια θεματική της ενασχόληση τη βία ενάντια στη γυναίκα. Με βάση την παραπάνω εμπειρία, η γράφουσα έχει έλθει σε επαφή με εκατοντάδες γυναίκες που έχουν υποστεί βία, όπως και με εκατοντάδες άντρες που έχουν ασκήσει βία.

ασκεί προς την σύντροφό/σύνζυγό του για να παρεμποδίσει την εργασία της και οι οποίες ονομάστηκαν τακτικές εργασιακής παρεμπόδισης. Σε αυτές τις συμπεριφορές περιλαμβάνονται η απουσία από το χώρο εργασίας εξαιτίας της άσκησης βίας και της ανάγκης ιατρικής περίθαλψης, η χαμηλή παραγωγικότητα εξαιτίας της κακομεταχείρισης του, ο εξαναγκασμός σε παραίτηση ή η πίεση για αλλαγή θέσης εργασίας, η πίεση για τη μη αποδοχή προαγωγής, καθώς και η απόλυση η οποία προέκυψε από τις δυσκολίες που δημιούργησε ο σύντροφος/σύνζυγος στο εργασιακό περιβάλλον. Επίσης, ανάμεσα στις τακτικές εργασιακής παρεμπόδισης συμπεριλαμβάνονται και οι αντιλήψεις του συζύγου/συντρόφου που στοχεύουν να επηρεάσουν την απασχόληση των γυναικών. Αυτές οι αντιλήψεις σχετίζονται με την άποψη ότι η θέση της γυναίκας είναι κυρίως στο σπίτι. Η δεύτερη υποκλίμακα αφορά τις *εν γένει τακτικές επιβολής και ελέγχου* οι οποίες συμπεριλαμβάνουν τις εξής συμπεριφορές/στάσεις: «Ήταν ζηλιάρης και δεν ήθελε να μιλάω σε άλλους άντρες», «Προσπαθούσε να περιορίσει τις σχέσεις μου με την οικογένειά μου ή και την παρέα μου», «Επέμενε να γνωρίζει την κάθε μου κίνηση, επέμενε να γνωρίζει που είμαι, με ποιον είμαι και τι κάνω κάθε στιγμή», «Με αποκάλυψε με διάφορα επίθετα και χαρακτηρισμούς για να με κάνει να αισθανθώ άσχημα ή να με υποβιάσει», «Με εμποδίζει στο να έχω γνώση ή πρόσβαση στο εισόδημά του, ακόμα και εάν ρωτούσα», «Δεν έδινε αρκετά χρήματα για τις ανάγκες του παιδιού/ των παιδιών», «Με ανάγκασε να τον παρακαλάω για να δίνει χρήματα για τις ανάγκες μας», «Με κατηγορούσε ότι δεν είμαι άξια να αναθρέψω το παιδί ή τα παιδιά μας».

Οι *απειλές άσκησης σωματικής βίας* αφορούσαν τις συμπεριφορές που χρησιμοποιεί ο σύντροφος/σύνζυγος προς τη γυναίκα για να εξασφαλίσει τη συμμόρφωσή της στις επιθυμίες του. Τέτοιες συμπεριφορές είναι π.χ. η απειλή να την χτυπήσει με τη γροθιά του ή με ένα αντικείμενο. Ενώ ως *απειλές εξαναγκασμού* ορίστηκαν οι συμπεριφορές εκείνες που χρησιμοποιεί ο σύνζυγος/σύντροφος και εκλαμβάνονται από την σύζυγο/σύντροφο ως άμεση απειλή στην ικανότητα της να φροντίσει το ή τα παιδιά της, όπως για παράδειγμα, η απειλή να της πάρει τα παιδιά σε περίπτωση χωρισμού ή διαζυγίου ή η απειλή να μην πληρώσει διατροφή για το ή τα παιδιά της σε περίπτωση χωρισμού ή διαζυγίου.

Μέθοδοι ανάλυσης των αποτελεσμάτων της έρευνας

Η κύρια μέθοδος ανάλυσης των αποτελεσμάτων της έρευνας ήταν η παρουσίαση των κατανομών συχνοτήτων των επιμέρους μεταβλητών. Οι κυριότερες μεταβλητές που επιλέγονται να παρουσιαστούν στην παρούσα δημοσίευση είναι οι παρακάτω:

1. η έκταση της συντροφικής βίας
 2. η μητρότητα
 3. η διακοπή της εκπαιδευτικής πορείας
 4. η διακοπή της επαγγελματικής πορείας
 5. οι δυσκολίες επανένταξης στην αγορά εργασίας
- Επίσης, επιχειρείται να γίνει συσχετισμός των εξής μεταβλητών:
6. συσχέτιση σωματικής βίας, διακοπής απασχόλησης και διακοπής εκπαίδευσης
 7. συσχέτιση δυσκολιών επανένταξης στην αγορά εργασίας και σωματικής βίας

Αποτελέσματα

Τα πορίσματα της έρευνας έδειξαν ότι η πλειοψηφία των άνεργων μόνων μητέρων είχαν υποστεί συντροφική βία από τους πατέρες των παιδιών τους, γεγονός που επηρέασε αρνητικά

την εκπαιδευτική και την επαγγελματική τους πορεία. Η πλειοψηφία των γυναικών εργάζονταν πριν την εγκυμοσύνη τους και αναγκάστηκαν να διακόψουν την απασχόλησή τους μετά τη γέννηση του παιδιού τους μετά από πίεση του συντρόφου/συζύγου τους. Οι ερωτηθείσες ανέφεραν ότι αναγκάστηκαν είτε να διακόψουν το σχολείο, είτε να παραιτηθούν από τη δουλειά τους μετά από τις πιέσεις και απαιτήσεις του συζύγου/συντρόφου τους να αφιερωθούν στα παιδιά. Επίσης, η πλειοψηφία των γυναικών που δήλωσαν ότι αναγκάστηκαν να παραιτηθούν από τη δουλειά τους δήλωσαν επίσης ότι είχαν υποστεί συντροφική βία. Στη συνέχεια, όταν προσπάθησαν οι γυναίκες να επανενταχθούν στην αγορά εργασίας αντιμετώπισαν πολύ μεγάλες δυσκολίες που σχετίζονται κυρίως με τη συμπεριφορά του συζύγου/συντρόφου τους. Αυτά τα πορίσματα αποτελούν ενδείξεις ότι η συντροφική βία μπορεί να συμβάλλει στην ανεργία που βιώνουν οι γυναίκες και ότι υπάρχουν συσχετισμοί ανάμεσα στην ανεργία, στη συντροφική βία και στη μητρότητα.

Αναλυτικότερα τα αποτελέσματα της έρευνας, μαζί με τους σχετικούς πίνακες, έχουν ως εξής:

1. Έκταση της συντροφικής βίας

Σωματική βία

Η παρούσα έρευνα βρήκε ότι το 64% των γυναικών του δείγματος έχουν υποστεί τουλάχιστον ένα περιστατικό άσκησης σωματικής βίας από τους πατέρες των παιδιών τους (πίνακας 1). Αυτό το ερευνητικό πόρισμα συνάδει με πόρισμα που προέρχεται από την έρευνα των Tolman, R., Rosen, D. σχετικά με την έκταση της σωματικής βίας στη ζωή των επιδοματούχων πρόνοιας σύμφωνα με το οποίο ένα 62,8% των ερωτηθεισών είχαν υποστεί σωματική βία στις συντροφικές τους σχέσεις.

Πίνακας 1: Άσκηση σωματικής βίας

	N	Ποσοστό
Ναι	51	64%
Όχι	29	36%
Σύνολο	80	100%

Συγκεκριμένα, οι μορφές σωματικής βίας που δήλωσαν οι 51 γυναίκες ότι είχαν υποστεί καταγράφονται στον παρακάτω πίνακα πολλαπλών απαντήσεων (Πίνακας 2)

Πίνακας 2: Μορφές σωματικής βίας

	Αναφορές	Ποσοστό
Σας είχε ποτέ σπρώξει, ή αρπάξει;	51	64%
Σας είχε ποτέ χαστουκίσει;	41	51%
Σας είχε ποτέ κλωτσήσει, δαγκώσει ή χτυπήσει με τη γροθιά του;	44	55%
Προσπάθησε ποτέ να σας στραγγαλίσει;	29	36%
Σας είχε ποτέ απειλήσει με όπλο ή μαχαίρι ή είχε ποτέ χρησιμοποιήσει όπλο ή μαχαίρι εναντίον σας;	28	35%

Σεξουαλική βία

Όσον αφορά την έκταση της σεξουαλικής βίας το 54% των ερωτωμένων δήλωσε ότι την έχει υποστεί (Πίνακας 3).

Πίνακας 3: Άσκηση σεξουαλικής βίας³

	N	Ποσοστό
Ναι	43	54%
Όχι	37	46%
Σύνολο	80	100%

Απειλή άσκησης σωματικής βίας

Όσον αφορά την απειλή άσκησης σωματικής βίας το 67, 5% του δείγματος δήλωσε ότι έχει υποστεί κάποια απειλή (Πίνακες 4&5).

Πίνακας 4: Απειλή άσκησης σωματικής βίας

	N	Ποσοστό
Ναι	54	67,5%
Όχι	26	32,5%
Σύνολο	80	100,0%

Πίνακας 5: Μορφές απειλής άσκησης σωματικής βίας

	Αναφορές	Ποσοστό
Σας είχε ποτέ απειλήσει να σας χτυπήσει με τη γροθιά του ή με οτιδήποτε άλλο μπορούσε να σας πονέσει;	54	67,5%
Σας είχε ποτέ απειλήσει να εκτοξεύσει κάτι που θα μπορούσε να σας χτυπήσει;	54	67,5%

Απειλή εξαναγκασμού

Σχετικά τώρα με άλλη μορφή βίας, την απειλή εξαναγκασμού, βρέθηκε ότι το 67,5% του δείγματος την είχε υποστεί (Πίνακες 6&7).

Πίνακας 6: Απειλή εξαναγκασμού

	N	Ποσοστό
Ναι	54	67,5%
Όχι	26	22,5%
Σύνολο	80	100,0%

3. Η άσκηση σεξουαλικής βίας καταγράφηκε από την ερώτηση «σας είχε ποτέ εξαναγκάσει σε σεξουαλική πράξη που εσείς δεν θέλατε, απειλώντας σας, κρατώντας σας κάτω, η πονώντας σας με οποιονδήποτε τρόπο;»

Πίνακας 7: Μορφές απειλής εξαναγκασμού

	Αναφορές	Ποσοστό
Με απειλούσε ότι έτσι και τον αφήσω θα διεκδικήσει αυτός την επιμέλεια των παιδιών	54	67,5%
Με απειλούσε ότι δεν θα μας δίνει καθόλου χρήματα έτσι και χωρίσουμε	54	67,5%

Τακτικές επιβολής και ελέγχου γενικής φύσεως

Όσον αφορά τις τακτικές επιβολής και ελέγχου γενικής φύσεως, οι ερωτώμενες κατέγραψαν υψηλά ποσοστά αναφορών, κυμαινόμενα από 39% το μικρότερο έως 79% (Πίνακας 8).

Πίνακας 8: Τακτικές επιβολής και ελέγχου

	Αναφορές	Ποσοστό
Ήταν ζηλιάρης και δεν ήθελε να μιλάω σε άλλους άντρες	54	68%
Προσπαθούσε να περιορίσει τις σχέσεις μου με την οικογένειά μου ή και την παρέα μου	63	79%
Επέμενε να γνωρίζει την κάθε μου κίνηση, επέμενε να γνωρίζει που είμαι, με ποιον είμαι και τι κάνω κάθε στιγμή	52	65%
Με αποκαλούσε με διάφορα επίθετα και χαρακτηρισμούς για να με κάνει να αισθανθώ άσχημα ή να με υποβιάσει	57	71%
Με εμποδίζει να έχω γνώση ή πρόσβαση στο εισοδημά του ακόμα και εάν ρωτούσα	31	39%
Δεν έδινε αρκετά χρήματα για τις ανάγκες του παιδιού/ των παιδιών	53	66%
Με ανάγκασε να τον παρακαλάω για να δίνει χρήματα για τις ανάγκες μας	54	68%
Με κατηγορούσε ότι δεν είμαι άξια να αναθρέψω το παιδί ή τα παιδιά μας	56	70%

Τακτικές επιβολής και ελέγχου σχετιζόμενες με την απασχόληση**Τακτικές εργασιακής παρεμπόδισης**

Είχαν οι ερωτώμενες υποστεί κάποια τακτική (έμμεση ή άμεση) εργασιακής παρεμπόδισης από τον σύζυγο/σύντροφό τους; Στο ερώτημα αυτό βρέθηκε ότι ανάλογα με το είδος της τακτικής, το ποσοστό των αναφορών ανέρχεται έως και 71%. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 56% δήλωσε ότι αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τη θέση απασχόλησής της εξαιτίας του συζύγου/συντρόφου (Πίνακας 9).

Πίνακας 9: Αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές συζύγου/συντρόφου (πατέρα του παιδιού) που στοχεύουν να παρεμποδίσουν την εργασία της συζύγου/συντρόφου

	Αναφορές Ποσοστό	
Πίστευε ότι η γυναίκα δεν έπρεπε να δουλεύει	28	35%
Με κατηγορούσε ότι φλέρταρα ή με φλερτάρανε στη δουλειά	54	68%
Εκνευριζόταν όταν αργούσα από τη δουλειά	28	35%
Με κατηγορούσε ότι παραμελώ το παιδί (ή τα παιδιά μας) εξαιτίας της δουλειάς	28	35%
Με κατηγορούσε ότι το μόνο που με ενδιαφέρει είναι η δουλειά μου	28	35%
Θεωρούσε ότι τον παραμελώ εξαιτίας της δουλειάς μου	29	36%
Υποβίβαζε τη δουλειά μου ότι δεν είναι σημαντική	48	6%
Με έκανε να νιώθω ότι η οικονομική συνεισφορά μου δεν είναι σημαντική	15	19%
Δεν ήθελε να κάνω υπερωρίες	28	35%
Θεωρούσε ότι η κύρια ασχολία μου έπρεπε να είναι η οικογένεια	53	66%
Όταν παρουσιαζόταν κάποια ανάγκη (ασθένεια των παιδιών, ή συγγενικών προσώπων, πληρωμή λογαριασμών, επισκέψεις σε διάφορες υπηρεσίες, κ.ά.) εγώ έπρεπε να σταματήσω από τη δουλειά να την επιληφθώ	57	71%
Μου τηλεφωνούσε πολύ συχνά στη δουλειά με συνέπεια να μου δημιουργούνται προβλήματα στη δουλειά	17	21%
Μου έκανε αιφνιδιαστικές επισκέψεις στη δουλειά	2	2%
Σας έκαναν ποτέ δυσμενείς παρατηρήσεις στη δουλειά εξαιτίας της στάσης του;	2	2%
Σας επιβλήθηκε ποτέ κάποιο πρόστιμο στη δουλειά εξαιτίας της στάσης του;	0	
Είχατε ποτέ υποστεί πειθαρχικές κυρώσεις στη δουλειά εξαιτίας του;	0	
Είχατε ποτέ υποστεί δυσμενή μετάθεση εξαιτίας του;	0	
Μετά από κάποιο καθγά που κατέληξε σε άσκηση βίας απέναντί σας αναγκαστήκατε να απουσιάσετε από τη δουλειά ;	13	16%
Είχατε απουσιάσει ποτέ από τη δουλειά σας επειδή ήσασταν κουρασμένη, ή εξαντλημένη, ή ψυχικά καταπονημένη εξαιτίας της συμπεριφοράς του;	27	34%
Αναγκαστήκατε ποτέ να κάνετε εισαγωγή σε νοσοκομείο εξαιτίας ενός καυγά που κατέληξε σε άσκηση βίας απέναντί σας;	16	20%
Θεωρείτε ότι κάποιες φορές η απόδοση σας ήταν μειωμένη στη δουλειά εξαιτίας της συμπεριφοράς του απέναντί σας;	27	34%
Σας είχε ποτέ πιέσει να αλλάξετε δουλειά;	23	29%
Σας είχε ποτέ πιέσει να μειώσετε τον χρόνο απασχόλησης σας;	28	35%
Σας είχε ποτέ πιέσει με έμμεσο ή άμεσο τρόπο να μην δεχτείτε μία θέση ευθύνης;	22	28%
Με τη στάση και τη συμπεριφορά του θεωρείτε ότι σας είχε ποτέ εμποδίσει να ανταποκριθείτε στη δουλειά σας στον βαθμό που εσείς θέλατε;	35	44%
Σας απόλυσαν ποτέ από τη δουλειά σας εξαιτίας των δυσκολιών που σας δημιουργούσε η στάση του;	14	18%
Αναγκαστήκατε ποτέ να παραιτηθείτε από κάποια δουλειά σας εξαιτίας του;	45	56%

2. Μητρότητα

Η παρούσα έρευνα θέλησε να διερευνήσει τον τρόπο που επηρέασε η μητρότητα τη ζωή των γυναικών. Στην ερώτηση πώς επηρεάστηκε η ζωή τους από τον ερχομό του παιδιού τους, η πλειοψηφία του δείγματος (73,75%) απάντησε ότι δεν μπόρεσαν να συνεχίσουν τη δουλειά τους και ότι αναγκάστηκαν να αφιερωθούν στην ανατροφή των παιδιών (Πίνακας 10).

Πίνακας 10: Μητρότητα

Επιρροή ζωής και μητρότητα	Αναφορές	Ποσοστό
Δεν μπόρεσα να συνεχίσω τη δουλειά μου	59	73,75%
Δεν μπόρεσα να αναζητήσω απασχόληση	23	28,75%
Αναγκάστηκα να εγκαταλείψω τη δουλειά μου	38	47,5%
Αναγκάστηκα να αφιερωθώ κυρίως στην ανατροφή του παιδιού	59	73,75%

3. Διακοπή της εκπαιδευτικής πορείας

Στην ερώτηση εάν διέκοψαν την εκπαίδευσή τους, 33 ερωτώμενες (41,25%) απάντησαν καταφατικά (πίνακας 11). Στη συνέχεια, όταν ρωτήθηκαν για τους λόγους διακοπής της εκπαίδευσής τους, το σύνολο, δηλαδή και οι 33 ερωτώμενες (100%) ανέφεραν ως κύριο αίτιο την πίεση που δέχθηκαν για να παντρευτούν. Το δεύτερο κατά σειρά αίτιο που αναφέρθηκε είναι η πίεση του συζύγου/συντρόφου να αφιερωθούν κυρίως στη σχέση ή οικογένεια (39,39%) (Πίνακας 12). Ενδιαφέρον είναι ότι άλλου τύπου αίτια, όπως οικονομικοί λόγοι, εγκυμοσύνη, προβλήματα υγείας ή κ.ά. δεν αναφέρθηκαν.

Πίνακας 11: Διακοπή εκπαιδευτικής πορείας

Διακοπή εκπαιδευτικής πορείας	N	Ποσοστό
Ναι	33	41,25%
Όχι	47	58,75%
Σύνολο	80	100,00%

Πίνακας 12: Αίτια Διακοπής εκπαιδευτικής πορείας

Αίτια διακοπής εκπαιδευτικής πορείας	Αναφορές	Ποσοστό
Πίεση συζύγου/συντρόφου να αφιερωθώ κυρίως στη σχέση	13	39,39%
Πίεση να παντρευτώ	33	100,00%

4. Διακοπή της επαγγελματικής πορείας

Στην ερώτηση εάν διέκοψαν την απασχόλησή τους, 59 ερωτώμενες (74%) απάντησαν καταφατικά (πίνακας 13). Στη συνέχεια, όταν ρωτήθηκαν για τους λόγους διακοπής της απασχόλησής τους, το σύνολο, δηλαδή και οι 59 ερωτώμενες (100%) ανέφεραν ως κύριο αίτιο την πίεση από το σύζυγο ή σύντροφό τους να διακόψουν. Το δεύτερο κατά σειρά αίτιο που αναφέρθηκε είναι η πίεση συζύγου/συντρόφου να αφιερωθούν κυρίως στη σχέση ή οικογένεια (20,33%) (Πίνακας 14). Ενδιαφέρον είναι ότι οι εγγενείς διακρίσεις και δυσκολίες στην

αγορά εργασίας (χαμηλές αποδοχές, σεξουαλική παρενόχληση, μεγάλο ωράριο, ελλειπείς δομές φύλαξης παιδιών, κ.α.) δεν αναφέρθηκαν ως αίτια διακοπής της απασχόλησης, στοιχείο που αποτελεί ένδειξη ότι η πίεση του συζύγου/συντρόφου έπαιξε τον αποφασιστικότερο ρόλο στη διακοπή.

Πίνακας 13: Διακοπή επαγγελματικής πορείας

Διακοπή επαγγελματικής πορείας	N	Ποσοστό
Ναι	59	74%
Όχι	21	26%
Σύνολο	80	100%

Πίνακας 14: Αίτια διακοπής επαγγελματικής πορείας

Αίτια διακοπής επαγγελματικής πορείας	Αναφορές	Ποσοστό
Πίεση συζύγου/συντρόφου να αφιερωθώ κυρίως στη σχέση ή οικογένεια	12	20,33%
Πίεση από τον σύζυγο/σύντροφο μου να διακόψω	59	100,00%

5. Δυσκολίες επανένταξης στην αγορά εργασίας

Στην ερώτηση εάν θέλησαν ποτέ να ξεκινήσουν να εργάζονται χωρίς όμως να το καταφέρουν, 67 ερωτώμενες από τις 80 απάντησαν καταφατικά (πίνακας 15). Στη συνέχεια, όταν τους ζητήθηκε να σημειώσουν τους παράγοντες που τις εμπόδισαν να βρουν δουλειά, το σύνολο (100%) ανέφερε ως κύριο παράγοντα την ελλιπή στήριξη από τον σύντροφο/σύζυγο. Ο δεύτερος κατά σειρά παράγοντας που αναφέρθηκε είναι η ελλιπής στήριξη από το οικογενειακό περιβάλλον (58,20%), και ο τρίτος κατά σειρά είναι οι προκαταλήψεις των εργοδοτών και η απροθυμία τους να προσλάβουν γυναίκες με παιδιά (56,71%) (Πίνακας 16). Είναι ενδιαφέρον ότι δεν δηλώνουν την έλλειψη κοινωνικών υποδομών ως έναν καθοριστικό παράγοντα που εντείνει τις δυσκολίες επανένταξής τους. Αυτό μάλλον οφείλεται είτε στην ύπαρξη ενός υποστηρικτικού πλαισίου για τη φροντίδα των παιδιών, είτε στο ότι δεν προχώρησαν στην εξεύρεση δομών παιδικής φροντίδας, αφού η διαδικασία αναζήτησης εμποδίζονταν από τον σύζυγο/σύντροφο στο αρχικό στάδιο προτού αναγκαστούν να προχωρήσουν στην εξεύρεση δομών παιδικής φροντίδας. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο σημαντικότερος παράγοντας που εμπόδιζε τις ερωτώμενες να βρουν απασχόληση είναι η έλλειψη στήριξης από τον σύντροφο/σύζυγο. Ο συγκεκριμένος παράγοντας δηλώνεται από το σύνολο των ερωτώμενων που αναφέρουν ότι ήθελαν να βρουν δουλειά και προσπάθησαν να επανενταχτούν αλλά δεν τα κατάφεραν. Ακόμα, όταν ρωτήθηκαν να καταγράψουν τη στάση και τις αντιλήψεις του πατέρα του παιδιού τους κατά τη διάρκεια αναζήτησης απασχόλησης, το σύνολο (100%) δήλωσαν ότι εν γένει με τη στάση του τις δυσκόλευε να ψάξουν για δουλειά. Αυτό συνάδει με το πολύ μεγάλο ποσοστό (94%) που δήλωσε ότι ο πατέρας του παιδιού τους θεωρούσε ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι (πίνακας 17). Με βάση αυτές τις απαντήσεις φαίνεται ότι οι αντιλήψεις των πατέρων διακατέχονται έντονα από τα στερεότυπα των ρόλων που δικαιολογούν και την άσκηση βίας.

Πίνακας 15: Προσπάθειες επανένταξης

Θελήσατε κάποια στιγμή να ξεκινήσετε να εργάζεστε αλλά δεν μπορέσατε;		
	N	Ποσοστό
Ναι	67	83,75%
Όχι	13	16,25%
Σύνολο	80	100,00%

Πίνακας 16: Παράγοντες παρεμπόδισης εργασιακής επανένταξης

	Αναφορές	Ποσοστό
Περιορισμένος αριθμός θέσεων εργασίας		
Μεγάλη ζήτηση- μικρή προσφορά	14	20,89%
Ανεπαρκής κατάρτιση	11	16,41%
Ανεπαρκής εκπαίδευση	11	16,41%
Χαμηλές αποδοχές	13	19,40%
Δεν μπόρεσα να συνδυάσω απαιτήσεις παιδιών με ωράριο δουλειάς	0	0
Δεν βρήκα παιδικό σταθμό	0	0
Δεν είχα την απαραίτητη στήριξη και ενθάρρυνση από το οικογενειακό περιβάλλον	39	58,20%
Δεν είχα την απαραίτητη στήριξη και ενθάρρυνση από τον σύντροφό μου	67	100,00%
Προκαταλήψεις εργοδοτών - Απροθυμία να προσλάβουν γυναίκες με παιδιά	38	56,71%
Άλλος	0	0

Πίνακας 17: Εμπλοκή πατέρα παιδιού κατά τη διάρκεια αναζήτησης απασχόλησης

	Αναφορές	Ποσοστό
Μου έλεγε ότι δεν είμαι άξια για να τα καταφέρω σε δουλειά	56	84%
Μου έλεγε ότι θέλω να δουλέψω για να μπορώ να φλερτάρω	54	81%
Θεωρούσε ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι	63	94%
Καμία από τις θέσεις που μου δινόταν η ευκαιρία να δουλέψω δεν την θεωρούσε καλή	61	91%
Με τη στάση του με δυσκόλευε να ψάξω για δουλειά	67	100%

6. Συσχέτιση σωματικής βίας, διακοπής απασχόλησης και διακοπής εκπαίδευσης

Σ' αυτή τη φάση, εξετάσαμε κατά πόσο η άσκηση σωματικής βίας συσχετίζεται με τη διακοπή απασχόλησης και με τη διακοπή εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, εξετάσαμε κατά πόσο η άσκηση σωματικής βίας συνυπάρχει με τη διακοπή απασχόλησης και τη διακοπή εκπαίδευσης.

Από τις 51 ερωτηθείσες που δήλωσαν ότι στη σχέση τους είχαν υποστεί σωματική βία κάποιας μορφής, βρήκαμε ότι οι 48 (94%) είχαν αναγκαστεί να διακόψουν την απασχόλησή τους και 22 (43%) είχαν αναγκαστεί να διακόψουν την εκπαίδευσή τους.

Αντιστρέφοντας τώρα το ερώτημα ερευνήσαμε κατά πόσο η διακοπή της απασχόλησης και της εκπαίδευσης σχετίζεται με την άσκηση κάποιας μορφής σωματικής βίας και βρήκαμε ότι από τις 59 ερωτηθείσες που δήλωσαν ότι έχουν αναγκαστεί να διακόψουν την απασχόλησή τους οι 48 (82%) έχουν υποστεί στη σχέση τους σωματική βία κάποιας μορφής. Επίσης, βρήκαμε ότι από τις 33 ερωτηθείσες που δήλωσαν ότι έχουν αναγκαστεί να διακόψουν την εκπαίδευσή τους οι 22 (67%) έχουν υποστεί στη σχέση τους σωματική βία κάποιας μορφής. Ο Πίνακας 18 είναι ενδεικτικός:

Πίνακας 18: Σωματική βία, Διακοπή απασχόλησης και διακοπή Εκπαίδευσης

	Σωματική βία		Διακοπή απασχόλησης		Διακοπή εκπαίδευσης	
	N	%	N	%	N	%
Ναι	51	64%	48	82%	22	67%
Όχι	29	36%	11	18%	11	33%
Σύνολο	80	100%	59	100%	80	100%

7. Συσχέτιση δυσκολιών επανένταξης στην αγορά εργασίας και σωματική βία

Τέλος, εξετάσαμε κατά πόσο η άσκηση σωματικής βίας συσχετίζεται με τις δυσκολίες εργασιακής επανένταξης που δήλωσαν οι γυναίκες ότι αντιμετώπισαν.

Από τις 67 ερωτηθείσες που δήλωσαν ότι κατά τη διάρκεια της συμβίωσής τους προσπάθησαν να επανενταχθούν στην αγορά εργασίας αλλά αντιμετώπισαν δυσκολίες, βρήκαμε ότι οι 47 (70%) είχαν υποστεί σωματική βία κάποιας μορφής.

Αντιστρέφοντας τώρα το ερώτημα ερευνήσαμε κατά πόσο η άσκηση σωματικής βίας σχετίζεται με δυσκολίες επανένταξης στην αγορά εργασίας και βρήκαμε ότι από τις 51 ερωτηθείσες που δήλωσαν ότι έχουν υποστεί σωματική βία οι 47 (92%) έχουν αντιμετωπίσει δυσκολίες επανένταξης στην αγορά εργασίας. Ο Πίνακας 19 είναι ενδεικτικός:

Πίνακας 19: Δυσκολίες επανένταξης στην αγορά εργασίας και σωματική βία

	Δυσκολίες επανένταξης στην αγορά εργασίας		Διακοπή εκπαίδευσης	
	N	%	N	%
Ναι	67	84%	47	92%
Όχι	13	16%	4	8%
Σύνολο	80	100%	51	100%

Συμπεράσματα έρευνας

Η έρευνα αυτή δεν φιλοδοξεί να δώσει ολοκληρωμένες απαντήσεις στη σχέση απασχόλησης και συντροφικής βίας. Απλά επιθυμεί να εντάξει στην ελληνική ερευνητική κοινότητα μια καινούργια μεταβλητή, αυτή της συντροφικής βίας, η οποία αξίζει να αποτελέσει αντικείμενο προς περαιτέρω διερεύνηση. Το μικρό δείγμα της έρευνας μας δεν μπορεί να μας δώσει συμπεράσματα προς γενίκευση, απλά αυτά μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω μελέτης και προβληματισμού. Είναι σαφές ότι το θέμα της συντροφικής βίας χρειάζεται ακόμα πολλή μελέτη προκειμένου να αποσαφηνισθεί το νόημα και οι επιπτώσεις του στην απασχόληση των γυναικών, αλλά και στην επαγγελματική κινητικότητα. Ο σύζυγος που ασκεί βία στη σύντροφό του έχει μια οπτική απαξίωσης της γυναικείας απασχόλησης την οποία προσπαθεί να επιβάλει στη σύζυγο/σύντροφο και να την ωθήσει σε παραίτηση από την αγορά εργασίας ή σε μη ένταξη στην αγορά εργασίας. Η εκτίμησή μου είναι ότι σε αυτές τις περιπτώσεις υπάρχει έντονη η παραδοσιακή αντίληψη πως για τη γυναίκα δημιουργία είναι μόνο η απόκτηση και η ανατροφή των παιδιών. Αυτού του είδους η αντίληψη οδηγεί σε αυτό που ονομάζει η Συμεωνίδου «βέτο στην εργασία των γυναικών» και εντοπίστηκε ως μια μεταβλητή που επηρεάζει την απασχόληση. Αυτή η αντίληψη εντοπίστηκε και στην παρούσα έρευνα. Το ζήτημα της συντροφικής βίας αποτελεί ένα καινούργιο πεδίο έρευνας του ζητήματος της γυναικείας απασχόλησης. Οι έρευνες που διαπραγματεύονται θέματα απασχόλησης, όπως και οι έρευνες που διαπραγματεύονται θέματα συντροφικής βίας πρέπει να αρχίσουν να εξετάζουν τη σχέση ανάμεσα στην ανεργία και στη συντροφική βία.

Η συντροφική βία μπορεί να θεωρηθεί ως ένας παράγοντας που επιδρά στη γυναικεία απασχόληση κατά τρόπο αφενός ενισχυτικό των κυρίων παραγόντων που συνθέτουν την αγορά εργασίας αλλά και αφετέρου, αυτόνομα και προσδιοριστικά της θέσης και των προοπτικών των γυναικών στην αγορά εργασίας. Θα προβάλαμε την άποψη ότι οι υπάρχουσες διακρίσεις στην αγορά εργασίας είναι αυτές που κυρίως επιδρούν στη γυναικεία απασχόληση, αλλά θεωρούμε ότι και η ύπαρξη της συντροφικής βίας υποσκάπτει τις επαγγελματικές προοπτικές της εργαζόμενης. Από την άποψη αυτή, η άσκηση συντροφικής βίας ενάντια σε μια γυναίκα μπορεί να επιδράσει στη γυναικεία απασχόληση αποθαρρύνοντας την είσοδο στην αγορά εργασίας γυναικών που αφενός λόγω των διακρίσεων και αφετέρου λόγω των πιέσεων που τους ασκεί ο σύντροφός τους, παραιτούνται από την αγορά εργασίας.

Αν λάβουμε υπόψη την καταγεγραμμένη στάση των ανδρών απέναντι στην απασχόληση των συζύγων τους, οδηγούμαστε σε μια πραγματικότητα κατά την οποία η νέα γυναίκα υποχρεώνεται σήμερα να εγκαταλείψει την επαγγελματική της απασχόληση, όχι μόνο γιατί οι διακρίσεις στο εργασιακό περιβάλλον την ωθούν, αλλά γιατί υπάρχουν και οι πιέσεις του συζύγου. Το πρόβλημα είναι ο προσδιορισμός του κατά πόσον και κάτω από ποιες προϋποθέσεις η διακοπή της επαγγελματικής πορείας απορρέει από την άσκηση βίας ενάντια στις γυναίκες. Δεν πρόκειται για πρόβλημα μόνο θεωρητικό, αλλά και πρακτικό, που συνίσταται στη δυσκολία κατανομής των γυναικών που παραιτούνται από την εργασία στις εξής κατηγορίες: σε εκείνες που παραιτούνται εξαιτίας των δύσκολων εργασιακών συνθηκών και σε εκείνες που παραιτούνται λόγω άσκησης συντροφικής βίας. Η κατανομή αυτή θα έπρεπε να συνοδεύεται «από την αντίστοιχη των οικονομικά μη ενεργών γυναικών σε εκείνες που επέλεξαν τα οικιακά, σε εκείνες που παγιδεύτηκαν σ' αυτά από την νοοτροπία του κοινωνικού τους περιβάλλοντος και από την κοινωνικοποίησή τους στα πλαίσια που προσδιόρισε η νοοτροπία αυτή, αλλά και σε εκείνες που περιποιούνται χρονίως πάσχοντα μέλη της οικογένειας και που, ενώ δεν έχουν οικονομική δραστηριότητα και ελάχιστα απασχολούνται με τα του οίκου,

κατατάσσονται (και κατατάσσουν τον εαυτό τους) μεταξύ των νοικοκυρών ελλείψει άλλης κατηγορίας» (Μουσούρου, Λ., 1993:38).

Η άσκηση της συντροφικής βίας υποδηλώνει ότι ο σύζυγος/σύντροφος που την ασκεί λειτουργεί μέσα από ένα πλαίσιο σεξιστικών και στερεότυπων αντιλήψεων. Ένα από τα πιο έντονα στερεότυπα αφορά τον ρόλο φύλου, που όπως αναφέρεται (Μουσούρου, 1993:52-53): «Παρά την εξέλιξη του στερεότυπου της μητέρας, ο στερεότυπος του ρόλου-φύλου (που τον περιλαμβάνει) έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ανθεκτικός και προσδιοριστικός όχι μόνο των παισίων απασχόλησης της γυναίκας, αλλά και των επιπτώσεων που έχει γι' αυτήν η απασχόληση αυτή. Τούτο είναι λίγο πολύ εμφανές σε όλα τα σχήματα οργάνωσης του οικογενειακού βίου και αποτυπώνεται στις αυξομειώσεις του γυναικείου εργατικού δυναμικού ανάλογα με τη φάση του (ατομικού) κύκλου οικογενειακής ζωής της γυναίκας, αλλά και στις αυξομειώσεις των ωρών εβδομαδιαίας απασχόλησης του δυναμικού αυτού. Αποτυπώνεται επίσης στα επαγγέλματα που οι γυναίκες ασκούν και στις θέσεις που αυτές καταλαμβάνουν. Πρόκειται, εντέλει, για την αποτύπωση ενός αγώνα ανάμεσα στην πραγματικότητα που επιβάλλει την γυναικεία απασχόληση και τον στερεότυπο που την απορρίπτει ή την περιορίζει σε όρια τα οποία επιτρέπουν τον συνδυασμό της με την μητρότητα, κατά τρόπο ώστε αυτή να παραμένει (ή να φαίνεται ότι παραμένει) ασυμβίβαστα κυριαρχική. Ο αγώνας αυτός αφορά τις γυναίκες, αλλά και τους άντρες και τις μεταξύ τους σχέσεις. Αφορά επίσης και τα παιδιά και τον τρόπο με τον οποία αυτά βιώνουν τις επιπτώσεις του στους γονείς τους και τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια».

Οι γυναίκες της έρευνάς μας είχαν αναγκαστεί να διακόψουν την εργασία τους για να έχουν τη δυνατότητα να φροντίσουν τα παιδιά τους μετά από την πίεση του πατέρα των παιδιών τους. Αυτό το συμπέρασμα συνάδει με τα συμπεράσματα της Συμεωνίδου, η οποία αναφέρει ότι «Οι γυναίκες συχνά αναγκάζονται να μην εργάζονται ή να διακόπουν την εργασία τους για να έχουν τη δυνατότητα να φροντίσουν τα εξαρτημένα μέλη της οικογένειας. Στη συνέχεια δε, είναι εξαιρετικά δύσκολο να επανενταχθούν στο εργατικό δυναμικό, λόγω της ανελαστικότητας της αγοράς εργασίας, της έλλειψης προγραμμάτων επαγγελματικής επανένταξης και της έλλειψης υπηρεσιών για τη συμφιλίωση οικογενειακής και εργασιακής ζωής (π.χ. οι υπηρεσίες φύλαξης των παιδιών καλύπτουν μόνο το 3% των αναγκών). Επιπλέον, οι διακρίσεις που εξακολουθούν να υπάρχουν όσον αφορά την κατανομή της εργασίας κατά φύλο δημιουργούν γενικά μη ευνοϊκές συνθήκες στην πρόσληψη των γυναικών, ενώ οι αμοιβές τους είναι κατά κανόνα χαμηλότερες των αντίστοιχων αμοιβών των ανδρών» (Συμεωνίδου, Χ. 2002:116-117).

Προτάσεις

Είναι προφανές ότι οι τρόποι με τους οποίους η συντροφική βία επιδρά στη γυναικεία απασχόληση είναι αλληλένδετοι, ενισχυτικοί της παραδοσιακής δευτερεύουσας θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας και πρέπει να αποτελέσουν πεδίο παρέμβασης σε οποιαδήποτε ολοκληρωμένη προσπάθεια καταπολέμησης της γυναικείας ανεργίας. Οι κοινωνικοί λειτουργοί ανάλογα με τα πλαίσια που εργάζονται έχουν την ευκαιρία να παρέμβουν στις εργαζόμενες αλλά και στις άνεργες γυναίκες. Ταυτόχρονα, όμως θα πρέπει αυτό το δεδομένο να λαμβάνεται υπόψη στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής. Συγκεκριμένα:

Παρεμβάσεις με άνεργες γυναίκες

Οι κοινωνικοί λειτουργοί που εργάζονται ως εργασιακοί σύμβουλοι στα Κέντρα Προώθησης της Απασχόλησης ή ως στελέχη παροχής συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών στους φορείς Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών έρχονται συχνά σε επαφή με άνεργες γυναίκες και είναι σημαντικό να διερευνούν την ύπαρξη συντροφικής βίας στη ζωή των εξυπηρετούμενων τους. Η διερεύνηση της άσκησης συντροφικής βίας μπορεί να γίνεται κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης του εξατομικευμένου σχεδίου δράσης για την ένταξη και επανένταξη των γυναικών στα πλαίσια αποτύπωσης του κοινωνικού ιστορικού τους. Ο προσδιορισμός της συντροφικής βίας πρέπει να αποτελέσει δομικό στοιχείο της αποτύπωσης του ιστορικού με τις άνεργες γυναίκες αφού η ύπαρξη της συντροφικής βίας έχει προσδιοριστεί ως ένας από τους παράγοντες που συντελούν στον αποκλεισμό των γυναικών.

Παρεμβάσεις με εργαζόμενες γυναίκες

Στα πλαίσια εφαρμογής σχεδίων ισότητας σε επίπεδο επιχειρήσεων η συντροφική βία θεωρείται ως ένας παράγοντας που παρεμποδίζει τις ίσες ευκαιρίες των γυναικών στην απασχόληση και ως εκ τούτου έχει αποτελέσει πεδίο παρέμβασης για την εφαρμογή ολοκληρωμένων σχεδίων ισότητας (Gemignani, J. 2000).

Κοινωνική πολιτική

Η παρούσα έρευνα εγείρει ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και επιβεβαιώνει τη σκοπιμότητα το κράτος να συνεχίσει να ενισχύει τις προσπάθειες απεξάρτησης των γυναικών έναντι των ανδρών. Έως τώρα η τάση του μοντέλου πρόνοιας για ανεξαρτητοποίηση της γυναίκας αναπτύσσεται κυρίως στις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης, δίνοντας έμφαση στα κοινωνικά δικαιώματα και στη θεσμοθέτηση της κοινωνικής ασφάλισης (Μαράτου-Αλιπράντη Λ. 2002). Στην Ελλάδα όμως, όπως και στις υπόλοιπες χώρες της νότιας Ευρώπης, η εξέλιξη του κράτους πρόνοιας ήταν διαφορετική και ο βραδύτερος, καθυστερημένος, αλλά και αποσπασματικός εκσυγχρονισμός αντανakλάται στα προνοιακά συστήματα των χωρών αυτών και στην ασθενέστερη παρέμβαση του κράτους στην απασχόληση. Αυτή η επίδραση του κράτους πρόνοιας στην απασχόληση, αλλά και στη λειτουργία της οικογένειας και τις ενδο-οικογενειακές σχέσεις, αναγνωρίστηκε από τις φεμινίστριες ερευνήτριες. Σύμφωνα με τη φεμινιστική προσέγγιση, το κράτος πρόνοιας επιδρά τόσο στην ευημερία των μελών της οικογένειας, όσο και στο βαθμό που το ένα μέλος εξαρτάται από το άλλο ως προς το εισόδημα. Γι' αυτό προτείνεται το «φιλικό προς τις γυναίκες» σκανδιναβικό-σοσιαλδημοκρατικό κράτος πρόνοιας, που ενθαρρύνει τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας μέσω εκτεταμένης παροχής δημοσίων υπηρεσιών φροντίδας, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει περαιτέρω στην οικονομική ανεξαρτησία τους με το να εξατομικεύει τα δικαιώματα και τις κοινωνικές παροχές (Καραμεσίνη, Μ., 2002).

Η πίεση του συζύγου για την ενασχόληση με τα του οίκου εισάγει την προβληματική αλλαγής των ρόλων των δύο φύλων, διαφοροποίησης του ρόλου της οικογένειας και αλλαγής του μοντέλου της νοικοκυράς, ενός μοντέλου που πρέπει να διερευνάται μέσα από την πολιτική εναρμόνισης της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής για να ενσωματώσει και τις γυναίκες ως εργαζόμενες εκτός σπιτιού. Οπότε σε επίπεδο πρωτογενούς πρόληψης, τα προτεινόμενα μέτρα παρέμβασης συνδέονται με την ιδεολογία της γυναικείας απελευθέρωσης από τα στερεότυπα των φύλων που θα οδηγήσει και στην εξάλειψη της συντροφικής βίας εναντίον των γυναικών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο προοίμιο του ψηφίσματος του

Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στην επαγγελματική και οικογενειακή ζωή:...« η προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών επιβάλλει την ανάγκη να αντισταθμιστεί το μειονέκτημα των γυναικών για τους όρους πρόσβασης και συμμετοχής στην αγορά εργασίας και το μειονέκτημα των ανδρών για τους όρους συμμετοχής στην οικογενειακή ζωή. Τα μειονεκτήματα αυτά προκύπτουν από κοινωνικές πρακτικές οι οποίες προϋποθέτουν ότι η μη αμειβόμενη εργασία αποτελεί βασική ευθύνη των ανδρών. Η ισόρροπη συμμετοχή των γυναικών και των ανδρών τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στην οικογενειακή ζωή είναι απαραίτητο στοιχείο για την ανάπτυξη της κοινωνίας. Η μητρότητα, η πατρότητα και τα δικαιώματα των παιδιών αποτελούν κατ' εξοχήν κοινωνικές αξίες που πρέπει να προστατεύονται από την κοινωνία, τα κράτη μέλη και την Ε.Ε» (αναφορά στο *Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών*, 2001: οπισθόφυλλο).

Σαφέστατα, δεν υπονοείται ότι η εργαζόμενη γυναίκα που υφίσταται βία πρέπει να παραμένει στην αγορά εργασίας μέσω πολιτικών εναρμόνισης της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή της χωρίς να τίγεται η άσκηση βίας εναντίον της. Το κύριο ζητούμενο είναι να διασφαλίσουμε το δικαίωμα της κάθε γυναίκας στην εργασία και σε μια αξιοπρεπή ζωή χωρίς βία.

Βιβλιογραφία

- Αρτινοπούλου, Β., (2003) «Αντιμετωπίζοντας την ενδοοικογενειακή βία και την παράνομη διακίνηση των γυναικών», *Πρακτικά Συνάντησης Εμπειρογνομόνων στα πλαίσια της Ελληνικής Προεδρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 30-31 Μαΐου 2003, έκδοση ΓΠ και Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.
- Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής ΙΝΚΠΟ, (2002). *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2001*. Επιμέλεια: Α. Μουρίκη- Μ. Ναούμ- Γ. Παπαπέρου. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Δέδε, Ι., (1995). «Επαγγελματικές προοπτικές για τις γυναίκες στις αγορές της Ενωμένης Ευρώπης: Μεταξύ αποκλεισμού και ανέλιξης». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 86. σελ. 178-191.
- Καβουνίδη, Τ., (1998). «Κοινωνικός αποκλεισμός, ιδιότητα του πολίτη και φύλο», στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα, σελ. 365-372.
- Καραμεσίνη, Μ., (2002). «Φύλο και μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 108-109, 3-32.
- Κετσετσοπούλου, Μ., (2002). «Γυναικεία απασχόληση» στο *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2001*. Επιμέλεια: Α. Μουρίκη- Μ. Ναούμ- Γ. Παπαπέρου. Αθήνα: Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής ΙΝΚΠΟ, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 125-128.
- Κετσετσοπούλου, Μ., Συμεωνίδου, Χ., (2002). «Ισότητα των φύλων. Η θέση της γυναίκας στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο» στο *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2001*. Επιμέλεια: Α. Μουρίκη, Μ. Ναούμ, Γ. Παπαπέρου. Αθήνα: Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής ΙΝΚΠΟ, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 137-144.
- Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, (2001). *Μία Νέα Ποιότητα Ζωής χωρίς τα Στερεότυπα των Φύλων*. Πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα 29-30 Σεπτεμβρίου 2000. Χρηματοδότηση συνεδρίου από την 5η Γενική Διεύθυνση της Ε.Ε.

- Κογκίδου, Δ., (1996). «Εξάρτηση ή ανεξαρτησία; Δυνατότητες και περιορισμοί για τις μόνες μητέρες», στο *Το Φύλο των Δικαιωμάτων*, Πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου, Φεβρουάριος 1996, Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, ΔΙΟΤΙΜΑ, εκδ. Νεφέλη.
- Κογκίδου, Δ., (1995). *Μονογονεϊκές Οικογένειες*, Αθήνα: εκδ. Λιβάνη.
- Κογκίδου, Δ., (1998). «Σε αναζήτηση μίας νέας κοινωνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών», στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σελ. 563-578
- Κογκίδου, Δ., (1998). *Ευρωπαϊκό forum για την Οικογένεια: Οικογένεια-Ευρώπη-21ος αιώνας. Όραμα και Θεσμοί*. Πρακτικά. Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνη.
- Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ., (1998). «Μονογονεϊκές οικογένειες». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 95, σελ. 185-208
- Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ., (2002). *Οικογένειες και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη. Τάσεις και Προκλήσεις στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Κοινωνικής επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg.
- Μαράτου-Αλιμπράντη, Λ., (1998). «Οικογενειακή ρήξη, μονογονεϊκότητα και κοινωνικός αποκλεισμός» στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, σελ. 547-562.
- Μαράτου-Αλιμπράντη Λ., (1995). *Η Οικογένεια στην Αθήνα: Οικογενειακά Πρότυπα και Συζυγικές Πρακτικές*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Μουσούρου, Λ., (1993). *Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαλούρδος, Δ., Υφαντόπουλος, Γ., (1999). «Οικογένεια, ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών*, τ.98-99.
- Πενταράκη, Μ., (2003). *Έκταση, μορφές και συνέπειες της βίας που υφίστανται έφηβες, μαθήτριες λυκείου, στις συντροφικές τους σχέσεις*, αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Πενταράκη, Μαρία, (2002). «Η αθέατη πλευρά των συντροφικών σχέσεων των εφήβων κοριτσιών με το άλλο φύλο: Βία, η έκτασή της και μέτρα πρόληψης», στο βιβλίο *Η Πτώση των Φύλ (λ) ων: Κείμενα-Προτάσεις για το Σεξισμό και τη Βία*, επιμέλεια και εκδόσεις Γκόβα Ε., σελ.107-122.
- Πενταράκη, Μαρία, (1999). «Βία ενάντια στις Γυναίκες». Ανακοίνωση στα πρακτικά της πανελλήνιας ημερίδας με τίτλο *Εγκληματικότητα: Οικονομικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις*. Πολυτεχνείο Κρήτης, σελ. 1-8.
- Πενταράκη, Μαρία, (1998). «Βία μέσα στην οικογένεια: Αναγκαιότητα για δυναμική παρέμβαση της αστυνομίας». *Αστυνομική Επιθεώρηση*, Ιανουάριος, 16-17
- Πενταράκη, Μαρία, (1997). «Αίτια της βίας κατά των γυναικών», στο *Προστασία από τη Βία: Οδηγός Επιμόρφωσης Αστυνομικών*, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, (Πενταράκη, Ρουμπάνη). Ευρωπαϊκό πρόγραμμα Αριάδνη, 1997.
- Πετρινιώτη, Ξ., (1988). «Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και η περίπτωση της Ελλάδος». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 74, σελ. 104-140.
- Συμεωνίδου, Χ., (2002). «Γάμος-διαζύγιο, συμβίωση-χωρισμός στην Ελλάδα: Αποτελέσματα έρευνας ΕΚΚΕ», στο *Οικογένειες και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη. Τάσεις και Προκλήσεις στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, επιμέλεια Μαράτου-Αλιμπράντη Λ. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Επιστήμης και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg

- Συμεωνίδου, Χ., (1994). «Η «ασυμβατότητα» της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής των γυναικών». *Δίλη*, (Φεμινιστικό περιοδικό), σ. 113-130.
- Συμεωνίδου, Χ., (1990). *Απασχόληση και Γονιμότητα των Γυναικών στην Περιοχή της Πρωτεύουσας*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Χατζηρήσου, Χ., (1998). «Διαζύγιο και μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα: Δημογραφική θεώρηση και μια πρόταση για την ανάπτυξη της πολυεπίπεδης συμβουλευτικής παρέμβασης», στο *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τομ. ΣΤ, τευχ. 24, σελ. 143-165.
- Χατζηφωτίου, Σ., Dobash, R.E. και Hearn, J., (1998). «Συζυγική Βία κατά των Γυναικών στην Ελλάδα και Κοινωνική Υποστήριξη: Μια Πιλοτική Έρευνα» *Κοινωνική Εργασία* 13, Τεύχος 49, σελ. 7-15, ΣΚΛΕ.
- Χλέτσος, Μ., (1988). «Οι γυναίκες και η αγορά εργασίας». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 68, σελ. 128-138.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Allard, M.A., Albelda, R., Colten, M.E. & Cosenza, C., (1999). *In Harm's Way: Domestic Violence, Afdc Receipt, and Welfare Reform In Massachusetts*. Boston: University of Massachusetts, McCormack Institute and Center for Survey Research.
- Barusch, A., Taylor, M.J., Derr, M., (1999). *Understanding Families With Multiple Barriers to Self Sufficiency*. Submitted to Utah Dept. Of Workforce Services. Salt Lake City: University of Utah, Social Research Institute.
- Brush, L.D., (2000). Battering, traumatic stress, and welfare to work transition. *Violence Against Women*, 6, 10, 1039-1065.
- Dobash, R.E. and Dobash, R.P., (1992). *Women, Violence and Social Change*, London, Routledge.
- Dobash, R.E. & Dobash, R., (1979). *Violence Against Wives: A Case Against Patriarchy*, Sussex: Open Books.
- Evanson, E., (1982). *Hidden Violence. A study of Battered Women in Northern Ireland*. Belfast: Farcet Cooperative Press.
- Eurosta, (1995). *Portait Social de Europe*, Bruxelles, Luxembourg
- Gemignani, J., (2000). «Missed opportunities in the fight against domestic violence». *Business & Health*, Oct.
- Magdalinos, M., Symeonidou, H., (1989). «Modelling the fertility- employment relationships: Simultaneity and misspecification testing». *European Journal of Population* 5, 119-143.
- Murphy, P.A., (1993). *Making the Connections: Women, Work and Abuse*. Orlando, FL: PMD Press.
- Pearson, J., Thoennes, N. & Griswold, E.A., (1999). *New Approaches to Self-Sufficiency and Safety in Public Assistance and Child Support Agencies: Preliminary Findings from Three Demonstration Projects* (Available from the Center for Policy Research, 1570 Emerson Street, Denver, CO 80218).
- Pence, E., Paymar, M., (1993). *Education Groups for Men who Batter*. New York: Springer Publishing Company.

- Riger, S., Aherns, C., Blickenstaff, A. & Camacho, J., (1998). *Obstacles to Employment of Welfare Recipients with Abusive Partners*. Chicago: University of Illinois, Women's Studies Program.
- Shepard, M., Pence, E., (1988). «The effect of battering on the employment status of women», *Affilia*, 3, 55-61.
- Straus, M., (1979). «Measuring intrafamily conflict and violence: The conflict tactics scale». *Journal of Marriage and the Family*, 41, 75-88.
- Symeonidou, H., (1996). «Social Protection in Contemporary Greece». *South European Society and Politics*, Special issue, Southern European Welfare States, 3, winter.
- Tolman, R.M., Raphael, J. «A review of research on welfare and domestic violence». *Journal of Social Issues* (υπό δημοσίευση).
- Tolman, R.M., Rosen, D. «Domestic violence in the lives of women receiving welfare: Mental health, health, and economic well being». *Violence Against Women*. (υπό δημοσίευση).